

UDK 949.713(086)»1941«
 Prethodno priopćenje
 Primitljeno: 16. XI. 1991.

U povodu jedne obljetnice *Novi dokumenti o događajima u Srbu 27. srpnja 1941.*

IVAN JELIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Tri dokumenta, koji se ovdje objavljuju, unose više svjetla u razumijevanje događaja 27. srpnja 1941. u općinskom mjestu Srbu u Lici. Riječ je o svjedočenju sudionika i očevidaca tih događaja, koji su, kao predstavnici organa Nezavisne Države Hrvatske, došli u sukob s domaćim ustanicima što su se spomenutoga dana pobunili protiv ustaškog režima i NDH. Poznato je da su ti događaji od 1945. do 1990. simbolično označivali početak partizanske antifašističke borbe i obilježavali se kao Dan ustanka naroda Hrvatske.

Nema povijesnih izvora koji bi pouzdano otkrili i objasnili kako su 1945., uskoro nakon svršetka rata, određeni »dani narodnog ustanka« kao praznični datumi u nekadašnjim jugoslavenskim republikama. Nije zadaća ovih redaka da raspravljaju o tom pitanju. Svrha je da se tek upozori na neke činjenice i neke povijesne izvore kao prilog budućim istraživanjima.

Tadašnje političko i državno vodstvo u Hrvatskoj odredilo je, zasigurno u konzultaciji sa središnjim vodstvom, da spomenuti praznični datum bude 27. srpnja 1941. Centralni komitet KP Hrvatske uputio je 14. srpnja 1945. okružnicu »svim oblasnim, okružnim i mjesnim komitetima«, u kojoj ih izvješćuje da će se spomenuti datum slaviti »kao dan narodnog ustanka«, te da »to treba biti narodni praznik Hrvata i Srba cijele Hrvatske«. Budući da je to »prvi narodni praznik poslije završetka velikog oslobodilačkog rata«, istaknuto je da on »ima naročiti značaj koji treba i vidno pokazati«.¹

Usljediła je ubrzo potom i odgovarajuća zakonodavna inicijativa. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), na Četvrtom zasjedanju u Zagrebu 24.—25. srpnja 1945., kada je promijenilo svoj naziv u Narodni sabor Hrvatske, uvrstilo je u dnevni red i »Prijedlog zakona o proglašenju 27. srpnja narodnih blagdanom«. Obrazloženje prijedloga dao je u ime rukovodstva KPH njegov član i zastupnik Sabora Karlo Mrazović. On je izjavio:

¹ Arhiv Instituta za suvremenu povijest, Zagreb, fond. CK SKH, inv. br. 80.

»Poznato je iz historije oslobodilačkog rata da su odmah nakon okupacije zapucale pištolje, zapraštale bombe, odjeknule prve puške po okupatorskim vojnim formacijama. Još prije okupacije u Jugoslaviji se spremao za nadolazeća teška vremena Vojni komitet Komunističke partije. Na dan 22. lipnja 1941. kad je izvršen vjerolomni napad od fašističke Njemačke na bratski Sovjetski Savez formiran je u našoj zemlji Glavni štab za sve partizanske odrede u Jugoslaviji na čelu s maršalom Titom, pod čijim rukovodstvom su otpočele partizanske borbe i akcije protiv okupatora. U raznim krajevima naše zemlje, u Hrvatskoj također već od prvih dana imamo pojedinačne sukobe na nekim mjestima gdje su praskale puške i pištolji. Čitava ta borba kao i organizacija oružanog ustanka, rukovodjenje ustankom, zna se da se odigrala, vodila i išla pod rukovodstvom Komunističke partije. Dan 27. jula 1941. jest dan kada su veće, znatne narodne snage prihvatile učešće u narodnom ustanku. 27. jula 1941. imamo prve masovne oružane sukobe s neprijateljskim oružanim formacijama. Stoga u ime Komunističke partije kao organizatora ove pobjedonosne oslobodilačke borbe, oslobodilačkog rata predlažem ovom zakonodavnom tijelu da dan 27. srpnja proglašava za narodni blagdan kao dan općeg narodnog ustanka u Hrvatskoj.«²

Prihvativši taj prijedlog ZAVNOH je na spomenutom zasjedanju donio »Zakon o proglašenju 27. srpnja narodnim blagdanom«, jer se taj dan obilježava »kao dan općeg narodnog ustanka u Hrvatskoj«.³

Lako je primjetljivo da su postojali različiti kriteriji za određivanje »dana ustanka« u pojedinim republikama, tj. federalnim jedinicama nove jugoslavenske države. Dok je npr. za Srbiju trebalo utvrditi kada je ispaljena »prva ustanička puška«, za Hrvatsku to nije dolazilo u obzir, iako su do kraja srpnja na njezinu teritoriju organizirane brojne oružane antifašističke akcije, među kojima je nekoliko njih imalo posebno značenje za pokretanje antifašističke borbe (oružane akcije zagrebačkih i splitskih komunista i antifašista; osnivanje sisačkoga partizanskog odreda; tragičan proboj zatočenih komunista i antifašista iz ustaškog logora Kerestinec; stvaranje niza oružanih partizanskih grupa). Sve su to bile organizirane oružane antifašističke akcije.

Događajima od 27. srpnja, kako se vidi, dano je prvenstveno i ujedno simbolično značenje, jer su toga dana »znatne narodne snage prihvatile učešće u ustanku«. Bio je to svakako dobar poticaj dijelu povijesne, poglavito memoarske, literature da se pridonosi daljnjoj mistifikaciji tih događaja.⁴ Ipak je i iz te literature dijelom primjetljivo da je riječ o zbivanjima koja su od samog početka ispoljila svoju vidljivu složenost, s obzirom na sudionike i njihove izražene suprotne političke i ideološke tendencije. Ne može se dakle tim događajima odreći njihova antifašistička komponenta koju su unosili malobrojni komunisti, provodeći smjernice svoga partijskog rukovodstva, ali su u njima jasno došle do izražaja i druge, protivne tendencije.

² Četvrto zasjedanje Narodnog sabora Hrvatske (Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske), 24.—25. srpnja 1945., Stenografski zapisnici, Zagreb 1950., 17 i 106.

³ Isto, 117.

⁴ Vidi bilj. 6.

Pedeseta obljetnica zbivanja u Srbu unijela je, međutim, naglo kvalitetno nov pogled na njih, a na što su zasigurno najviše utjecale duboke društveno-političke promjene što su nastupile u povijesnom razvoju Hrvatske. Odlazak s vlasti jednog poretka imao je za ishod i odbacivanje onog njegova simbola koji se očitovao u spomenutim događajima od 27. srpnja 1941. Uslijedilo je, naime, brzo protudjelovanje, tj. određenje za novo simbolično obilježavanje. Pozivalo se na uvažavanje antifašističke borbe 1941.—1945. kao jedne od »izvorišnih osnova« nove Republike Hrvatske. Stari datum, koji se praznovao od 1945. do 1990., zamijenio je novi: osnutak sisačkoga partizanskog odreda, 22. lipnja 1941. Sabor Republike Hrvatske proglasio je taj datum za Dan antifašističke borbe i državni blagdan.⁵

O događajima u Srbu i južnoj Lici, kao i u susjednoj Bosni, potkraj srpnja 1941., nastala je opsežna povijesna literatura, i ona istraživačkog karaktera i memoarska.⁶ Iz nje se može upoznati prilično detaljna kronika svakodnevnih događanja, te brojni podaci o sudionicima i njihovim programsko-političkim ciljevima. Mogu se upoznati i pojedina otvorena pitanja, ali je ipak vidljiv nedostatak neke dubinske problematizacije koja bi upućivala na svu složenost tih zbivanja i sporne probleme u vezi s njima. Ipak se u nekim novijim memoarskim opisima nije izbjegavalo bar usputno otkrivanje nekih otvorenih pitanja, poglavito kada je riječ o odnosu srpske ustaničke mase prema hrvatskom pučanstvu.⁷

Pedeseta je obljetnica dala poticaja da se preispitivački otvorenije promotre događaji potkraj srpnja 1941. Riječ je zapravo o prvim kritičkim analizama koje se temelje na spomenutoj literaturi i koje su otvorile bitna sporna pitanja. Za sada je to učinila poglavito publicistika. To su u prvom redu ova pitanja: 1. o nacionalnoj strukturi pobunjenog stanovništva; nedvojbeno je da je to bio ustanak srpskog pučanstva; 2. protiv koga je bio pokrenut ustanak, tj. pitanje prvenstvene usmjerenosti ustanika protiv NDH i ustaškog poretka, a o drukčijoj taktici prema talijanskoj okupacijskoj sili kao svojevrsnom zaštitniku; 3. o ulozi Komunističke partije u ustanku i mogućnostima komunista da usmjeruju pobunjene srpske mase u pravcu ostvarenja svoga političkog projekta; 4. uloga i utjecaj ekstremnih srpskih nacionalističkih snaga.⁸

U svrhu daljnjeg istraživanja tih pitanja objavljujemo ovdje tri dokumenta u kojima konkretno svjedoče sudionici u spomenutim događajima, ali na suprotnoj strani. Riječ je o izjavama dvaju oružnika NDH koji

⁵ *Narodne novine*, Zagreb, 25. III. 1991.

⁶ Izdvajamo: *Danilo Damjanović Danić*, Ustanak naroda Hrvatske 1941. u Srbu i okolini, Zagreb, bez. god. izd.; Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka, Karlovac 1971.; *Đuro Stanislavljević*, Pojava i razvoj četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941.—1942. godine, Istorija XX veka, IV, Beograd 1962.; Lika u NOB-u 19441., Beograd 1971.; Lika u prošlosti i sadašnjosti, Karlovac 1973.; *Jakov Blažević*, Povijest i falsifikati, Zagreb 1983.; *Milan N. Zorić*, Drvar u ustanku četrdeset prve, Beograd 1984.; *Gojko Polovina*, Svjedočenje. Sećanje na događaje iz prve godine ustanka u Lici, Beograd 1988.; *Đoko Jovanić*, Ratna sjećanja, Beograd 1988.

⁷ Sjećanja Polovine i Jovanića (u bilj. 6).

⁸ Upućujemo na: *Vladimir Mrkoci*, Početak građanskog rata, *Danas*, 16. X. 1990.; *isti*, Buna mimo partije, *Danas*, 23. X. 1990.; Prilog u *Vjesniku*, 22. VI. 1991., 11—17; razgovor s Mikom Špiljakom (napisao Jozo Puljizević), *Zapad*, 6. VI. 1991.

su sudjelovali u događajima u Srbu i jednog ustaškog povjerenika koji je bio u Otriću. Njihova svjedočenja, iako sažeta, zasigurno unose novo svjetlo u poznavanje spomenutih zbivanja u cilju njihova sveobuhvatnijeg spoznavanja. Njihova svjedočenja posebno privlače pažnju zbog novih podataka o prvim oružanim sukobima u Srbu i Otriću, o ustanicima i njihovim vodama, te o njihovoj političkoj i ideološkoj orijentaciji i podvojenosti kao i o ciljevima koje su zastupali. Uz to su važni i podaci oružnika kako su, zahvaljujući zauzimanju i pomoći pojedinih Srba, bili zaštićeni i spašeni.

Dokumenti su pohranjeni u Arhivu Hrvatske, Zagreb. Objavljuju se doslovce, tj. s određenim jezičnim i pravopisnim pogreškama.

1.

Radeno 16. rujna 1941. godine u pisarnici krilnog oružničkog zapovjedništva u Gospiću.

ZAPISNIK izjave na prijavku

Oružnika Franje Kolaka, ranije sa službom na oružničkoj postaji Srb, ovog krila, I. Hrvatske oružničke pukovnije, povodom komunističko-četničke akcije.

I.

Franjo Kolak, oružnik, krilnog oružničkog zapovjedništva Gospić, star 33 godine, rodom iz Ličkog Lešća, kotar Otočac, Županije Gacke i Like, pristade mi danas na prijavak i izjavi sljedeće:

Dana 27. lipnja¹ 1941. godine ja sam se nalazio na oružničkoj postaji Srb, gdje sam bio stalno udijeljen. Samnom na postaji toga dana nalazili su se vodnik: Trepčić Ilija, oružnik Tomo Crnković, a pokusni oružnik Martin Miletić nalazio se je u Donjoj Suvaji na osiguranju mosta sa ustašom Josom Šikićem.

Oko 12 sati istoga dana obavijestio me je državni lugar Nikola Mažuran, da iz pravca Trubara dolazi grupa Bosanaca četnika, te da imaju namjeru da napadnu na mjesto Srb, da zauzmu postaju, ustaški stan i poštu. Ja sam se odmah propisno naoružao, pošto sam prethodno obavijestio vodnika Trepčića Iliju i pokus. oružnika Tomu Crnković, koji su se također naoružali i izašli smo pred vojarnu i primjetili smo da se iz daljine od oko 600 m. približuje grupa od oko 300 četnika od pravca Bosne. Pošto smo videli da nema dovoljno snage za odpor, povukli smo se prema potoku Srebrenica u pravcu sela Ajderovac, te kad smo prešli potok Srebrenicu, jam sam se odvojio od vodnika Trepčića i pokus. oružnika Crnkovića i sa brda odakle se dobro vidi mjesto

¹ Datum je očito napisan omaškom. Odnosi se na 27. srpnja 1941. To potvrđuju i podaci u dokumentu 2.

Srb i oružnička postaja, posmatrao sam približavanje četnika. Oдавde sam video da kad su četnici opkolili vojarnu postaje Srb, ispalili su više naboja iz raznih pravaca na vojarnu i počeli lupati ulazna vrata, vrata su razbili, ušli u vojarnu, te pošto su se k njima pridružili i mještani sela Srba, počeli su iznositi iz vojarne, iz pošte i ustaškog stana pokretne stvari koje su se tamo nalazile, tj. iz vojarne iznosili su namještaj i životne namirnice, kao i posteljenu, a tako isto iz pošte, a iz ustaškog stana koji je bio smješten u bivšoj pravoslavnoj parohiji, iznosili su raznu trgovačku — manufakturnu robu, koja je tamo bila od strane ustaša spremljena kao zaplijenjena i razdavali mještanima. Ovaj rad četnika posmatrao sam sa brda oko 1 sat, poslije toga sam krenuo prema putu koji vodi u selo Ajderovac u blizini Srba, gdje sam se na putu sastao sa vodnikom Ilijom Trepčićem, njegovom suprugom i sestrom pomoćnicom iz Srba, koja je bila namještena u zdravstvenoj postaji u Srbu, te sam zajedno sa njima krenuo u selo Ajderovac kod kuće predsjednika općine Srb, Mile Desnice, kod kojega sam se zadržao oko 10 dana, a koji nas je smjestio u jednu posebnu sobu u svojoj kući i to: mene, vodnika Trepčića, njegovu suprugu i dijete, kao i sestru pomoćnicu, koja je s nama bila svega 1 noć, a poslije je otišla u Srb, dok smo mi ostali u kući Mile Desnice.

Nakon što sam se ja sklonio kod Mile Desnice, došao je poslije 5 dana k meni i oružnik Mato Bičanić², gdje smo zajedno bili ukupno oko 10 dana.

Oko 10. srpnja³ 1941. godine jednoga dana došlo je kod kuće Mile Desnice, u selo Ajderovac 6 četnika, koji su saznali da se ja i oružnik Mate Bičanić, kao i vodnik Ilija Trepčić nalazimo sakriveni u kući Mile Desnice u selu Ajderovcu, kotara D. Lapac. Ovi četnici kad su došli pred kuću Mile Desnice zahtijevali su da nas on izruči, ali je isti tj. Mile Desnica i njegova dva strica Simo i Stevan su kazali, da se u njihovoj kući ne nalazi nitko od hrvatskih oružnika, te su četnici njima povjerovali i nisu vršili pretres stana.

Pošto su četnici koji su nas tražili otišli, Mile Desnica je saopćio meni, vodniku Trepčiću i oružniku Mati Bičaniću, da nas on ne može i nesmije držati u svojoj kući, jer da prijeti i njemu opasnost od četnika ako nas oni pronađu u njegovoj kući, te pošto je oružnik Mate Bičanić poznao [poznavao] jednog dobrog čovjeka Srbina u selu Neteki, općine Srb, kotara Donji Lapac, poručio je ovome da dođe do nas u selo Ajderovac, te je jedne večeri došao iz sela Neteke Pajo Vojvodić, koji je mene i oružnika Bičanića Matu odveo u selo Neteka, kod svoje kuće i sakrio nas je u svome sjeniku, a vodnik Ilija Trepčić kako sam kasnije doznao otišao je u selo Srb, gdje je navodno i sada prikriven, ali kod koga je nisam mogao doznati.

U selu Neteki, općine Srb, kotara Donji Lapac, kod seljaka Paje Vojvodića, ja i oružnik Mato Bičanić, bili smo sakriveni u sjeniku zatrpami sve od po prilici 10. srpnja⁴ do 14. rujna 1941. godine, koji nas je držao sakrivene i hranio nas je, te obavještavao o prilikama i akciji četnika na području općine Srb i okolici. Isti ovaj seljak Pajo Vojvodić u tri maha je išao praviti teren za naše prebacivanje iz sela Neteke za Gračac, tj. da se možemo vratiti u Gospić, ali se to nije moglo, jer su četnici držali sv. prolaze kuda bi mogli da pobjegnemo.

² Vidi dokument 2.

³ Pogrešan datum napisan omaškom. Odnosi se na 10. kolovoza 1941. (vidi bilj. 1).

⁴ Kao u bilj. 3.

Za vrijeme dok sam bio sakriven u selu Neteki doznao sam u pogledu organizacije četnika sljedeće:

Četnika kako sam mogao doznati na području kotara Donji Lapac i okolici ima oko 6.000 koji su dobro naoružani što se tiče pješačkog naoružanja, tj. Pajo Vojvodić koji je dolazio sa njima u stalni dodir, a kod kojega smo mi bili sakriveni ja i oružnik Mate Bičanić rekao je, da četnici imaju po prilici oko 100 teških strojica i 30 strojnih pušaka, a streljiva da imaju dovoljno koje im je ostalo od rasula bivše jugoslavenske vojske u Grahovu, Kninu i ostalim mjestima, a osim toga imaju veći broj ručnih bombi koje koriste u borbi. Sem toga četnici prave sami jednu vrst bombi, koje prave od vodovodnih cijevi na taj način što cijev prepilaju na kratke komadiće, napune eksplozivom i krajeve zatvore cementom i željezom te sa sporogorećim fitiljem zapale i tako upotrebljavaju. Njihova organizacija je potpuno na vojničkom temelju.

Svoje štabove imaju u Srbu, vjerovatno u Donjem Lapcu i u Drvaru, gdje je i zarobljenički logor. Kao vođe četnika su bivši jugoslavenski oficiri, među kojima je neki major Rašeta⁵ rodom iz D. Lapca, a tako isto ima mnogo oficira, podoficira, oružnika, financara i drugih otpuštenih bivših jugoslavenskih službenika.

Koliko sam mogao čuti četnici vjeruju u pobjedu Rusije i nadaju se povratku Kralja Petra i uspostavi Jugoslavije, ali da pod Hrvatskom državom nikako ne mogu da žive niti da će oružje odložiti, već da će se boriti za slobodu i [s] Talijanima, te da se nikako neće pokoriti.

Dana 14. rujna 1941. godine pošto je Pajo Vojvodić iz Neteke, kod koga smo bili ja i oružnik Mato Bičanić sklonjeni, prethodno provjerio u mjestu Zrmanji da li možemo pobjeći za Gospić, spremili smo se ja i oružnik Mato Bičanić, te nas je pomenuti Vojvodić proveo kroz šume do Zrmanja Vrela, gdje smo kod talijanske vojne komande dobili propustnice za Gospić, te smo 15. rujna t. g. ja i oružnik Bičanić Mato krenuli za Gračac, gdje smo stigli oko 15 sati poslije podne. U Gračacu smo sjeli na vlak i krenuli za Gospić, ali pošto smo bili pospani prevezli smo se za Perušić, odakle smo se vratili za Gospić, gdje smo stigli 16. o. mj. u 8 sati.

Drugo nemam šta da izjavim, a na izjavljeno mogu prisegu da položim.

Zapisnik mi je pročitano i sve su moje riječi u njemu točno zapisane.

N a z o č n i :

1./ Vodnik Stjepan⁷

2./ Oružnik Aleksandar Aladić⁸

O r u ž n i k :

Franjo Kolak⁹

Zapisnik sačinio i ovjerava:

Pečat:¹⁰

Zapovjednik bojnik:⁹

Arhiv Hrvatske, Zagreb, MUP NDH, Pers. br. 13325.

⁵ Boško.

⁶ Vlastoručno.

⁷ Vlastoručno. Nečitko prezime.

⁸ Vlastoručno.

⁹ Vlastoručno. Nečitak potpis.

¹⁰ Pečat: Nezavisna država Hrvatska. Zapovjedništvo oružničkog krila Gospić.

2.

Radeno 16. rujna 1941. godine u kancelariji kriznog oružničkog zapovjedništva u Gospiću.

ZAPISNIK
izjave na prijavku

Oružnika Mate Bićanića, krilnog oružničkog zapovjedništva Gospić, I. Hrvatske oružničke pukovnije, povodom komunističko-četničke akcije.

I.

Mate Bićanić¹, oružnik, rodom iz sela Drage, občine Dabar, kotara Otočac, star 27 godina, ranije sa službom na postaji Gospić, pristade mi danas na prijavak i izjavi sljedeće:

Ja sam se do 27. srpnja 1941. godine nalazio sa službom na oružničkoj postaji Gospić, gdje sam bio udijeljen za postaju Srb.

Istoga dana oko 14 sati poslije podne određen sam sa nadporučnikom Nikoľom Bačićem, vodnim zapovjednikom iz Gospića i sa još 10 oružnika sa postaje Gospić, da se spremimo za odlazak u mjesto Doljane, tj. na postaju Doljane, na području koje postaje su četnici porušili most na reci Uni i prekinuli brzoglasno-brzglasnu liniju između Doljana i D. Lapca, kao i između Doljana i Srba. Ja sam se sa ostalim oružnicima odmah spremio i istoga dana oko 14 sati krenuli smo na put sa teretnim samovozom krilnog zapovjedništva Gospić. Od oružnika samnom su išli i to: Oružnik Adem Čemalović, Ivan Blašković, Martin Gracalo, Mijo Mikulić, Pavao Barišić, Josip Orel, Ante Budimir, Ante Kezić, Anton Samson i šofer Milan Vidaković. Pomenutim samovozom smo krenuli prema Gračacu, gdje smo stigli oko 18 sati, gdje smo se zadržali oko 30 minuta, a zatim krenuli preko Otrića za Srb.

Idući od Otrića cestom preko Velike Popine kada smo stigli na prevoju, gdje se put spušta prema selu Kupirovu, na prvom zavoju dočekali su nas četnici u zasjedi u šumi i otvorili na nas plotun iz pušaka i strojnica. Čim smo čuli plotun ja sam odmah iskočio iz samovoza, kao i ostali oružnici, ali u onom momentu, pošto je napad bio žestok nisam mogao videti da li su svi oružnici iskočili iz samovoza, ali znam da je nekoliko od oružnika bilo ranjeno. Kamion-samovoz je još produžio oko 20 metara i zatim stao, a ja kao i ostali oružnici smo se razbjegli po šumi i posakrivali za kamenje i otvorili vatru na četnike, ali u tom momentu nisam nikog od oružnika koji su bili samnom u samovozu primjetio.

Nakon po prilici 20 minuta naišao sam na nadporučnika g. Bačića, koji se je u šumi krio ispred četnika, jer nije mogao da bježi pošto je prilikom skakanja sa samovoza iščaošio nogu, a pored toga bio je bez oružja, te sam mu ja dao svoj pištolj za odbranu. Za svo ovo vrijeme četnici su pucali za nama, a tako isto i mi smo otvarali vatru prema njima. Ovo se dešavalo oko 20 sati, tj. u prvi sumrak.

¹ O Bićaniću vidi i *Jovanić*, Ratna sjećanja, 68, i *Vjesnik*, 6. III. 1991.

Četnici su dalje pucali, ali koristeći mrak, a donekle sam poznavao teren, ja sam sa nadporučnikom g. Bačićem krenuo u šumu tzv. »Jelovi Tavani« više sela Kupirova, te smo kroz šumu krenuli prema selu Kunovcu, općine Srb, kotara Donji Lapac. Ja i nadporučnik g. Bačić zadržali smo se 2 dana tj. 28. i 29. srpnja u šumi više sela Kunovac bez jela.

Dok smo se ja i nadporučnik g. Bačić krili po šumi »Jelovi Tavani« ja sam mu savjetovao da idemo preko šume za Knin, jer su meni donekle u onom pravcu bili poznati putevi, ali nadporučnik g. Bačić na to nije pristao, već je rekao da idemo na oružničku postaju Srb, misleći da postaja Srb nije još zauzeta od strane četnika, te smo 30. srpnja ujutro krenuli za Srb, gdje smo stigli oko 7 sati istoga dana.

Kad smo ja i nadporučnik g. Bačić stigli u mesto Srb, pred općinskom zgradom, izašli su pred nas četnici i opkolili nas i pozvali da se predamo, te da nam se ništa neće dogoditi. Pošto smo bili naoružani, g. nadporučnik Bačić mi je rekao da predam oružje, a i on je pištolj kojeg sam mu ja posudio. Zatim su nas četnici odveli u kuću posjednika Paje Omčikusa u Srbu, gdje su nas saslušavali i zadržali nas istoga dana do na večer.

Za vrijeme dok smo se ja i nadporučnik g. Bačić nalazili u kući Paje Omčikusa, četnici su nas razdvojili svakoga u jednu sobu, a saslušavao nas je neki advokat Polovina², koji je navodno rodом iz Dobrosela, kotara Donji Lapac. Istoga dana tj. 30. srpnja 1941. godine rekli su četnici nadporučniku g. Bačiću da ga imaju [voditi] u svoj štab gdje će ga saslušavati i odveli su ga tako da ja nisam primjetio kada i tko ga je odveo, dok sam ja ostao u kući Paje Omčikusa do mraka istoga dana, kada je došao bivši načelnik općine Srb Mile Desnica i kazao meni da će biti slabo samnom i nadporučnikom, te me je iz kuće Paje Omčikusa proveo kroz sporedan hodnik na dvorište i ja sam pobjegao iz kuće Paje Omčikusa, te mi je isti Mile Desnica dao građansko odijelo i iste noći odveo u selo Ajderovac svojoj kući.

U selu Ajderovcu kod kuće Mile Desnice, našao sam bivšeg zapovjednika postaje Srb vodnika Iliju Trepčića, njegovu suprugu i oružnika Franju Kolaka. U kući Mile Desnice u selu Ajderovcu zadržao sam se sa napred navedenim oružnicima do oko 10. kolovoza u jednoj posebnoj odaji, gdje smo bili sakriveni tako da nitko nije znao za nas sem Mile Desnice i njegovih ukućana, te nas je on i hranio za to vrijeme.

Pošto su četnici na neki način saznali da se ja i napred navedeni oružnici nalazimo u kući Mile Desnice, jednoga dana je došlo 6 četnika Bosanaca sa namerom da vrše pretres kuće i da traže mene i ostale, ali je Mile Desnica ovim četnicima rekao da mi nismo u njegovoj kući, već da smo pobjegli u Dalmaciju, a ujedno nam je saopćio da idemo kuda znamo, jer da njemu prijete opasnost od četnika, te je vodnik Trepčić Ilija istoga dana neznanо kuda otišao, a ja sam poručio po seljaku Paju Vojvodića u selo Neteku, općine Srb, koji je poručio da dođemo k njemu, te je mene i oružnika Franju Kolaka iz kuće Mile Desnice ispratio njegov stric Stevan i otišli smo u selo Neteku kod Paje Vojvodića. Vojvodić nas je spremio u svoj senjak u štalu sijenik, gdje smo se ja i oružnik Franjo Kolak zadržali sve do 14. rujna o. g. Ovaj seljak Pajo Vojvodić nas je cijelo vrijeme hranio, jer sam se ja ranije poznavao sa njime

² Gojko.

i bio je cijelo vreme prema nama susretljiv i interesirao se na koji način bi nas mogao prebaciti za Gračac ili Gospić.

Za vrijeme dok smo se ja i oružnik Kolak Franjo nalazili kod Paje Vojvodića, ovaj mi je pričao, da je nadporučnik g. Bačić poslije rastanka samnom odveden bio u štab Četnika na Kupirovski Klanac, gdje je navodno saslušan, te da je tom prilikom skočio kroz prozor i pokušao pobjeći, ali su ga četnici primjetili na odstojanju od oko 100 m. i ubili, te ga navodno bacili u provaliju.

Za oružnike koji su išli samnom sam čuo da je oružnik Pavao Barišić poginuo još u samovozu, dok za ostale oružnike nisam mogao saznati. Čuo sam da su oružnici Josip Orel i Ante Budimir 31. srpnja došli u mjesto Srb sa namerom da idu na oružničku postaju gdje su uhapšeni i navodno da su kamionom odvedeni i da su pobijeni, ali se sigurno ne zna. Isto tako da je oružnik Adem Čemalović ubijen kod reke Krke, na području postaje Trubar od strane četnika. Sve ovo mi je pričao Pajo Vojvodić poverljivo.

Kako su četnici napali na postaju Srb meni nije poznato, jer sam se tada nalazio u šumi sa nadporučnikom g. Bačićem.³

Čuo sam da četnici imaju svoje štabove na Otriću, Zrmanja Vrelu, Srbu, a glavna komanda da im je u Drvaru, odakle je potekla pobuna i odakle dobivaju zapovijedi.

Oružja da četnici imaju dovoljno, te po pričanju da imaju preko 6.000 pušaka, mnogo strojica i strojnih pušaka, jer da je mnogo oružja ostalo od bivše jugoslavenske vojske, a mnogo su oružja oduzeli i od hrvatske vojske, i ustaša i oružničkih postaja.

Među četnicima ima dvije struje i to jedni žele okupaciju od strane Talijana a drugi se protive tome, tj. komunisti su protiv okupacije i čvrsto vjeruju u pobjedu Rusije i povratak Jugoslavije, ali pod hrvatsku Državu neće ni jedni da budu niti da će predati oružje, već ako Talijani budu ih napali, da će i njima dati otpor, tj. da će im manji dio oružja predati a ostalo zadržati za sebe.

Drugo nemam šta da izjavim, a na pokazato mogu prisegu da položim.

Saslušanje mi je pročitano i sve su moje riječi u njemu točno zapisane.

N a z o č n i :

1./ Oružnik: Aleksandar Aladić⁴

2./ Nikola⁵

O r u ž n i k :

Mate Bičanić⁶

Zapovjednik bojnik:⁷

Zapisnik sačinio i ovjerava:

(M. P.)⁸

Arhiv Hrvatske, Zagreb, MUP NDH, Pers. br. 13325.

³ Vidi dokument 1.

⁴ Vlastoručno.

⁵ Vlastoručno. Prezime nečitljivo.

⁶ Vlastoručno.

⁷ Vlastoručno. Potpis nečitljiv.

⁸ Pečat: Nezavisna država Hrvatska. Zapovjedništvo oružničkog krila Gospić.

3.

Rađeno 18. rujna 1941. godine u pisarnici krilnog oružničkog zapovjedništva u Gospiću.

ZAPISNIK
izjave

Gabre Šikića, bivšeg ustaškog povjerenika na Otrčiu, kotar Gračac, rodom iz sela Konjsko, kotar Gospić, Županija Gacke i Like.

I.

Gabre Šikić, bivši ustaški povjerenik u Otrčiu, rodom iz Konjskog, kotar Gospić, izjavi sljedeće:

Ja sam svojevremeno bio ustaški povjerenik na Otrčiu, kotara Gračac, sve do 26. srpnja 1941. godine kada sam otišao u Gospić da tražim pomoć, pošto je prijetila opasnost od napada četnika. Iz Gospića sam se vratio na Otrčić dana 28. srpnja 1941. godine oko 10 sati ujutro.

Kada sam došao na Otrčić našao sam tamo učiteljicu Anku Žiljar, prije-glednika financijskog razdjela Stojana Ivkovića i kuharicu oružničke postaje, kojoj imena neznam. Oružnička kuharica mi je saopćila da su četnici ubili narednika Stjepana Češkića i da ga idem videti u sobu. Ja i ustaša Dane Gri-vičić ušli smo u vojarnu oružničke postaje Otrčić gdje smo u pisarnici iste po-staje našli narednika Stjepana Češkića mrtva sa više rana na prsima. Tako isto cijela vojarna oružničke postaje Otrčić bila je demolirana i sve razbacano po vojarni.

Napred navedene osobe koje sam tamo našao kazale su mi da su četnici ujutro oko svanuća napali sa sviju strana Otrčić, tj. oružničku postaju i ustaški stan, kao i financijski razdjel i željezničku postaju Zrmanja, te su sva ova nadleštva demolirali.

Kad sam došao na Otrčić ujutro nisam tamo našao nikoga, ali oko 11 sati počeli su se četnici opet okupljati prema Otrčiu. Ja sam sa sobom imao dvojicu ustaša i oko 4 željezničara i primili smo borbu sa njima i borili smo se do 18 sati poslije podne, kada smo pošto smo vidjeli da ne možemo pružiti dalji otpor, jer nismo imali niti dovoljno streljiva, povukli se prema želj. postaji Zrmanja i sjeli na talijanski vlak u nameri da idemo za Knin.

Vlak kojim smo išli za Knin se je iza željezničke postaje Pribudić strovalio u dolinu, gdje je nastradalo mnogo talijanskih vojnika, a ja sam pukim slučajem ostao živ, ali sam zadobio više ozljeda. Poslije toga došao je talijan-ski pomoćni vlak iz Knina sa kojim sam otišao za Knin.

U Kninu sam se zadržao sve do 16. kolovoza 1941. godine kada sam se povratio za Gospić.

Na Otrčiu pored ostalog sam video, da su četnici odnijeli iz vojarnje sve stvari državne i privatne tako, da su formalno opustošili vojarnu.

Drugo nemam šta da izjavim, a na svoju izjavu mogu prisegu da položim.
Zapisnik mi je pročitao i sve su moje riječi točno zapisane.

Prisutni:

- 1./ Vodnik, Stjepan Lepaša²
2./ Oruž. Vin. Paranić³

Šikić Gabre¹
Zapisnik sačinio i ovjerava:

Zapovjednik bojnik:⁴

(Okrugli pečat)⁵

Arhiv Hrvatske, Zagreb, MUP NDH, Pers. br. 13325.

SUMMARY

ON THE OCCASION OF AN ANNIVERSARY

New documents about events of July 27, 1941 in Srb

The author presents three documents in connection with events of July 27, 1941 in Srb, the Province of Lika. They represent testimony of government representatives of the Independent State of Croatia (NDH), who were eye witnesses and participants in the events. They were confronted by Serb uprisers, who began a rebellion that day against the Ustasha regime of NDH. This event marked in postwar Yugoslavia the beginning of Partisan uprising and antifascist struggle; it was designated as »the day of general people's uprising in Croatia«, and was celebrated as a »popular holiday«. Historical research could not avoid the fact that it was a complex historical event. Only Serb population participated in the rebellion, their uprising is pointed toward Croats and Muslims, and it was partially used as vengeance against the terror of the Ustasha regime over Serbs. Thus, this event could only have a limited anti-fascist character, insofar as communists participated in it and directed it to serve the interests of the Communist Party. For this reason, Communists soon had to contend with extreme Serb nationalists (Chetniks), who wanted to take leadership positions in the uprising. Documents which are published here bring more light to the understanding of this event from the point of view of »other side«, which it was directed against. The statements of NDH

¹ Vlastoručno.

² Vlastoručno.

³ Vlastoručno.

⁴ Vlastoručno. Nečitljiv potpis.

⁵ Pečat: Nezavisna država Hrvatska. Zapovjedništvo oružničkog krila Gospić.

police clearly point out ideological and political divisions among uprisers. On the occasion of its anniversary in 1991, this event was more critically examined and more objectively appraised. Its symbolic meaning is assigned to a new date, June 22; on this day in 1941, communists and antifascists of Sisak formed first Partisan unit in Croatia and Yugoslavia. The Sabor of the Republic of Croatia passed a law, which designates June 22 as the day of anti-fascist struggle.